

Nr 121.

Av herrar **Andrén** och **Tamm**, om utredning angående praktiska åtgärder i syfte att tillgodogöra samhället de partiellt arbetsförs arbetskraft.

Att åstadkomma en möjligast god och tryggad folkförsörjning måste vara en av våra stora samhällsfrågor. Detta problem framstår med särskild styrka till följd av de med kriget sammanhörande svårigheter, som nu pressa vårt folkhushåll och som kunna beräknas sträcka sina verkningar en avsevärd tid framåt. Men oavsett denna belastning måste vår befolkningsutveckling komma att skapa särskilt svåra problem. Så långt man nu kan överblicka framtiden komma mindre årskullar att efter hand träda in i det produktiva arbetsliv, som skall hålla uppe vår folkförsörjning. Samtidigt öka starkt de äldre mindre arbetsföra årsklasserna, liksom även de i stort sett arbetsinvalida åldringarna. Härigenom blir försörjningsbördan mer och mer tyngande för de allt fåtaligare i de arbetseffektiva åldrarna. Om vi trots dessa svårigheter skola kunna uppehålla vårt folks höga levnadsstandard och åstadkomma inre och yttre trygghet för framtiden, måste förekommande arbetsduglighet och arbetsvilja inom olika folkgrupper fullt tillvaratagas och utnyttjas till det helas bästa.

I detta avseende har utvecklingen under de båda senaste årtiondena icke varit i allo lycklig. Mekaniseringen och intensifieringen i produktionsprocessen har starkt ökat antalet av dem, som haft svårt att hålla den uppdrivna arbetstakten och som därför trots ganska god arbetsduglighet utmönstrats ur produktionslivet. Kvalitetskravet på arbetskraften har icke minst som följd av lönenivåns allmänna höjning väsentligt skärpts och torde måhända under utvecklingens gång ytterligare skärpas. Om därtill konkurrensen på världsmarknaden hårdnar och exportmöjligheterna i avsevärd grad kringskäras kommer vårt land i en situation, inför vilken effektivt förebyggande åtgärder äro av nöden.

Det anmärkningsvärda är likväl, att denna utmönstring av arbetsmarknaden i förtid av användbar arbetskraft försiggått samtidigt med en allmän förlängning av livslängden och arbetsdugligheten. Högre levnadsstandard, bättre hälsovård samt mer hygieniska levnadsvanor ha nämligen i förening åstadkommit, att människorna i allmänhet bibehålla andlig och fysisk vigör vid väsentligt högre ålder än som förr var vanligt. Härigenom har skapats en outnyttjad reserv av arbetskraft. Det

stora framtidsproblemet måste vara att så långt sig göra låter göra denna reserv »närande» i stället för »tärande», för att använda ett slitet uttryck.

Trots att frågan ofta diskuterats har blicken för vad som är att vänta ibland måhända skymts på grund av de tillfälligt stora födelsekullarna från 1920 och 1921. Medan antalet födda i Sverige 1919 utgjorde 118,000, steg det sålunda 1920 till 139,000 och 1921 till 128,000. Men det sjönk 1922 till 117,000 och 1933—34 till 85,000. År 1938 var antalet 93,500 och år 1939 steg siffran ytterligare, en följd av den goda konjunkturen och stegringen av äktenskapsfrekvensen.

Födelseetalen från de senaste årtiondena giva vid handen, att folkminskningen mycket snart kommer att göra sig gällande i de yngre och mest arbetsföra åldrarna — och detta vida kraftigare än i andra kulturländer. Följande tabell må tjäna som belysning:

Å r	Sverige	England	U. S. A.	Italien	Frankrike	Tyskland
1900	27	28,7	—	33	21,4	35,6
1914	22,88	23,8	—	31,1	17,9	26,8
1918	20,31	17,7	24,60	18,1	12,2	14,3
1925	17,58	18,3	21,50	27,8	19,0	20,7
1930	15,37	16,3	18,90	26,7	18	17,5
1931	14,80	15,8	18,00	24,9	17,5	16,0
1932	14,53	15,3	17,4	23,9	17,3	15,1
1933	13,69	14,4	16,6	23,6	16,3	14,7
1934	13,67	14,8	17,1	23,4	16,1	18,0
1935	13,76	14,7	16,9	23,4	15,3	18,9
1936	14,17	14,8	16,6	22,4	15,0	19,0
1937	14,33	14,9	—	22,9	(14,7) ¹	18,8
1938	14,85	(I: 15,3) ²	—	(I: 26,2) ³	(I: 15,0) ³	(19,4) ³
1939	(I: 14,8) } (II: 16,0) }	—	—	—	—	—

*

Direktören för Stockholms stads statistiska kontor, professor *Sten Wahlund*, har i *Social Årsbok* 1939 i en utredning om de partiellt arbetsföras sysselsättning ingående belyst Sveriges befolkningsutveckling under de närmaste tjugo åren. De effektivaste arbetsåldrarna, 20—35 år, komma under denna tid att minska med 400,000 personer och de äldsta, mindre effektiva årsklasserna, 50—60 år, att öka med 320,000. Samtidigt kommer även åldringarnas antal att starkt öka, i det att antalet personer över 65 år stiger med mer än 200,000. Detta betyder en avsevärt ökad försörjningsbörda för de producerande arbetsåldrarna. I de större städerna blir »förgubbingsprocessen» särskilt markerad. I

¹ Siffran osäker.

² Siffrorna hänföra sig till kvartalerna.

³ Siffran beräknad.

Stockholm t. ex. kommer antalet personer över 65 år att mer än fördubblas, vilket måste på ett ödesdigert sätt påverka utvecklingen inom huvudstaden på det socialpolitiska området.

Uppgiften för framtiden blir att hushålla med arbetskraften. Åtskilliga indirekta vägar till ett mera effektivt utnyttjande av denna (exempelvis yrkesorientering och yrkesomorientering) äro tänkbara. *Professor Wahlund* pekar även på en del direkta vägar. Äldre personer böra kunna sättas i arbete i större utsträckning än nu. De tendenser till att sänka pensionsåldern, vilka den aktuella befolkningssituationen ända till nu kunnat motivera, måste stoppas med hänsyn till den kommande befolkningsutvecklingen. Pensionsåldern borde i många fall kunna höjas och åldersstrecket tillämpas mindre schematiskt. Vidare bör kvinnornas arbete utnyttjas mera effektivt. Här skymta spörsmål i fråga om rationaliseringen av den hemmaförsörjda hustruns arbete, halvdagsarbete för gifta kvinnor, etc. Slutligen böra de partiellt arbetsföra sysselsättas, så att de helt eller delvis kunna bidra till sin försörjning.

Att bereda sysselsättning åt de partiellt arbetsföra är ett socialekonomiskt problem, som hittills ägnats alltför liten uppmärksamhet. En av stadskollegiet i Stockholm tillsatt kommitté har dock sysslat med detsamma och kommit till resultat, som förtjäna beaktande. Inrättandet av en effektiv arbetsberedningstjänst för de partiellt arbetsföra innebär särskilt för arbetarna en fördel, då den kan sägas innebära en avgiftsfri försäkring för den »hundraprocentiga» arbetskraften. En fullgod arbetare löper nämligen ju alltid en med åldern stigande risk att bli partiellt arbetsför till följd av sjukdom, olycksfall, eventuellt att genom yrkeslivets intensifiering och omvandling få sin arbetsförmåga mer eller mindre nedsatt. Helt visst vore det värt en riskpremie att genom arbetsberedningstjänstens verksamhet erhålla en garanti för att man, om olyckan är framme, även såsom endast partiellt arbetsför erhåller arbete. Icke ens en sådan riskpremie behöver emellertid betalas. De genom arbetsberedningstjänstens verksamhet minskade understödsutgifterna komma snarare de fullt arbetsföra positivt tillgodo i så måtto, att de kunna minska skatterna och kanske i någon mån även utdebiteringar till fackliga sammanslutningars understödsverksamhet.

Försäkringsdirektör Ingvar Laurin har, ävenledes i *Social Årsbok* 1939, diskuterat vad som på detta område kan göras (»Till frågan om ålderdomsförsörjningens finansiering»). Han kritiserar den gängse uppfattningen, som utgår från antagandet, att alla innehavare av vissa slags befatningar komma att drabbas av fullständig åldersinvaliditet vid en och samma ålder, pensionsåldern — vanligen 60 till 65 år. Det kommer att i det långa loppet te sig alltmera orimligt att en mängd långt ifrån arbetsförmögna personer skola helt avkopplas från det produktiva livet. Enligt direktör Laurin bör fix pensionsålder undvikas

och ersättas med den faktiska invaliditeten såsom avgörande för pensionsfallets inträde. Denna grundsats behöver icke betyda någon annan förändring än att pensionsåldern avsevärt höjes, t. ex. från 60 till 70 år, ty en övre gräns för pensionsåldern kan naturligtvis av praktiska skäl vara ändamålsenlig. Reellt betyder emellertid en sådan ändring synnerligen mycket, därför att den flyttar pensioneringssystemets tyngdpunkt från den rena ålderslivräntan till invaliditetspensionen.

*

Organisatoriska åtgärder, som erbjuda de partiellt arbetsföra fördelar utan att skada andra samhällsgrupper, synas oss i anslutning till det ovan sagda snarast böra vidtagas. Företagsledare och arbetsledare måste utnyttja sina möjligheter att utvälja lämpliga arbeten för personer, som äro partiellt arbetsföra. Likaså böra fackföreningsrörelsen och tjänstemannaorganisationerna inrymma de partiellt arbetsföra inom sin krets och lämna sitt bistånd till samhällets strävanden att värna om deras intressen.

Vad pensionsåldern beträffar, bör en höjning av denna ej utesluta förtidspensionering i de fall, då sjukdom eller hänsyn till tjänstens intressen göra detta nödvändigt. Vårt att undersöka vore, om icke en befattningshavare på äldre dagar i lämpliga fall kunde övergå till en mindre krävande sysselsättning, varmed kunde kombineras ett lönesystem, enligt vilket hans ersättning för det nya arbetet skulle sättas högre än pensionen men lägre än den gamla lönen; på så sätt skulle en mjukare övergång mellan anställning och pension beredas befattningshavarna, något som ur många synpunkter skulle vara till deras fördel. Observeras bör därjämte, att en pensionsålder av t. ex. 60 år verkar prohibitiv ifråga om anställning av personer i 40-årsåldern. Om man däremot kan räkna med en högre pensionsålder blir en duglig 40-åring ur pensionssynpunkt icke så avskräckande dyr.

I detta sammanhang bör även uppmärksammas, hur en tidig pensionering och därmed avkoppling från arbetslivet verkar på den pensionerade själv. Är denne som ofta är fallet frisk och arbetsför, kan följden bli vantrivsel och leda vid den nödtvungna sysslolösheten; han känner sig onyttig och mindervärdig trots eller kanske just på grund av sina obrutna krafter. En sådan deprimerad sinnesstämning leder ej så sällan till både själslig och kroppslig brutenhet. Långt ifrån att genom en tidig pensionering bereda den anställde en lång tid av njutning och goda dagar beredes han i stället ofta ledsamhet och lidanden till följd av brist på verksamhet och innehåll i tillvaron. Därtill kommer, att samhället icke har råd att förspilla den värdefulla tillgång i form av samlad erfarenhet, personlig duglighet och arbetsvilja, som äldre kunna representera men outnyttjad står samhället till buds. Att tillvarataga denna och göra densamma fruktbarande bör vara så mycket mera ange-

läget, som därmed också vinnes en mera naturlig och harmonisk övergång till den vila, som bör följa efter en väl fylld arbetsdag.

Slutligen bör framhållas, att man vid bedömandet av framtidsutsikterna ej blott har att ta hänsyn till förskjutningen mellan olika åldrar, d. v. s. till det ofta inskräpta förhållandet, att i framtiden tre à fyra personer i de arbetsföra åldrarna genomsnittligen få med sitt arbete försörja en åldring. Hänsyn måste även tagas till de låga räntor, som i stort sett under hela tiden efter världskriget och i synnerhet under 1930-talet kännetecknat kapitalmarknaden och som vanligen betraktas som en naturlig följd av stagnerande befolkningsutveckling. Givetvis är det icke under nuvarande ovissa förhållanden möjligt att ställa någon prognos angående ränteläget i framtiden, men i den mån, de låga räntorna även framdeles bli gällande, ligger det i öppen dag att detta ur synpunkten av åldringarnas försörjning kommer att innebära ytterligare en belastning för de produktiva åldrarna.

Ovan anförda synpunkter tala samtliga för att de äldre åldersklasserna och de partiellt arbetsföras arbetsproblem göres till föremål för närmare utredning i syfte att öka de produktiva krafternas tal och minska folkhushållets försörjningsbörda. Denna utredning skulle icke direkt ta sikte på det nuvarande krislägets behov, enär myndigheterna genom den nya tjänstepliktslagen utrustats med befogenheter att tillse, att all tillgänglig arbetskraft efter förmåga utnyttjas för folkförsörjningens tryggnad. Men efter ett fredsslut upphör nämnda lagstiftning att vara tillämplig, och därvid torde ganska snart den situation inträda, som vi ovan berört och då arbetsmarknaden måste absorbera även de partiellt arbetsföras arbetskraft. Givetvis böra under normala förhållanden tvångsåtgärder undvikas. Enligt vår mening bör vid lämplig tidpunkt en utredning igångsättas, inriktad på att genom olika praktiska anordningar och i frivilliga former främja inordnandet av de partiellt arbetsförmögna i förvärvslivet. Alla skäl tala för att riksdagen redan nu genom ett skrivelsebeslut understryker frågans utomordentliga betydelse för vår framtida folkförsörjning.

Vi hemställa därför,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa att Kungl. Maj:t vid lämplig tidpunkt i huvudsaklig överensstämmelse med här angivna riktlinjer måtte igångsätta en utredning om de praktiska åtgärder, som äro ägnade att i framtiden tillgodogöra samhället och det produktiva livet de partiellt arbetsföras arbetskraft.

Stockholm den 23 januari 1940.

Georg Andrén.

Gustaf Tamm.

